

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

תכנית "למרחב" – מענה לצעירים יוצאי
השמה חוץ-ביתית

נועה גוטר-שגיא ומאיה ניסקי

תכנית "לרחב" – הענה לצעירים יוצאי השחה חוץ-ביתית

נועה גוטר-שגיא ומאיה ניסקי

תכנית "למרחב" מיועדת לקדם צעירים גילאי 17–26 בעלי כוחות ויכולות אך נטולי תמיכה משפחתית. התכנית החלה לפני שבע שנים,¹ כמענה לחסר בשירותים קיימים עבור אוכלוסייה זו בישראל, ופונה בעיקר לצעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות. איתור הצעירים נעשה בדרך כלל בכיתה יא. הליווי בפועל מתחיל בכיתה יב ונמשך עד חמש שנים לאחר תום השירות הצבאי או השירות הלאומי, ובסך הכול – כתשע שנים. מטרתו ללוות את הצעירים בשנים המשמעותיות של עזיבת המסגרת החוץ-ביתית, השתלבות במסגרת הצבא, שחרור מהשירות, מציאת ובחירת כיוון בחיים, לימודים ורכישת מקצוע. את הצעירים מלווה צוות מקצועי של עובדים סוציאליים ואנשי חינוך במספר אופנים:

♦ **ליווי אישי פרטני** – פגישות קבועות וסדירות בין הצעיר לבין המלווה האישי שלו, שבהן מעובדים תכנים רגשיים, תפקודיים ובין-אישיים. השאיפה היא כי המלווה יהיה לצד הצעיר במשך שנות צמיחה והתפתחות רבות ככל האפשר.

♦ **עבודה קבוצתית** – התכנית מאמינה בכלי הקבוצתי כמקדם ומעצים ודואגת לכך שבמהלך השתתפותם בתכנית, הצעירים ישתבצו בקבוצות שונות, דינמיות ומשימתיות, וזאת על פי צורכיהם והעדפותיהם.

♦ **פעילויות חברתיות ותרבותיות** – במטרה ליצור רשת חברתית לצעירים, התכנית מקיימת אירועים משותפים, כמו: חגים, חוגים, טיולים, ימי עיון וסמינרים. התכנית אף מעודדת חשיפה של הצעירים לתחומי תרבות שונים, בין השאר באמצעות סבסוד משמעותי של כרטיסים למופעי תאטרון, אירועי מוסיקה ומחול ועוד.

♦ **מעורבות בקהילה** – התכנית שמה דגש על מחויבות חברתית וסביבתית של הצעירים באמצעות מעורבות בקהילה במהלך תקופת הליווי.

כל הפעילות מתרחשת ב"בית למרחב", בית גדול ומטופח מוקף גן גדול, ביישוב במרכז הארץ. הבית, באווירתו המיוחדת, מאפשר לצעירים לחוש נינוחות, שייכות וביטחון. הצעירים מקבלים גם סיוע כספי הניתן בהתאם לצורך ובכפוף לתכנית האישית של כל צעיר, אשר נבנית בשיתוף עם המלווה האישי. הסיוע מתפרש על תחומים רבים וניתן לאחר שמוצתה יכולת ההשתכרות של הצעיר ומוצו זכאויותיו.

עד כה סיימו את התכנית 32 צעירים, והם חיים בקהילה באופן עצמאי. כיום משתתפים בתכנית 140 צעירים, 23% מהם לומדים בכיתה יב, 5% סיימו את

1 בחסות "קרן מוזס-וולפוביץ".

לימודיהם התיכוניים וממתנינים לגיוסם, 1% פנו להמשך לימודים בשנה יג; 23% נמצאים בשלבים השונים של השירות הצבאי או השירות הלאומי, ו-48% מהצעירים סיימו את השירות הצבאי ונמצאים בשלבים שונים של לימודים או הכשרה מקצועית. מבחינת ארצות מוצאם: 42% מהצעירים הם ילידי ישראל, 38% עולים מחבר העמים, 13% יוצאי אתיופיה, ואילו 7% נותרים עלו לארץ ממקומות אחרים (אלבניה, דרום אמריקה ועוד).

תחומי חיים הדורשים התמודדות והמענה להם בתכנית

להלן נסקור בקצרה תחומי חיים שבהם יש לבוגרי השמה חוץ-ביתית קשיי התמודדות, ובתוך כל תחום נציג את המענה המיוחד הניתן במסגרת התכנית.

מצוקה רגשית והיעדר תמיכה

חסרונה של תמיכה בצעירים היא אולי הקושי הבולט ביותר של צעירים בוגרי השמות (ראו סקירתו של בנבנישתי, 2007). בני ה-18 יוצאים אל העולם הגדול ומתנתקים ממעגל התמיכה שליווה אותם מילדותם. רבים מהם חווים את הניתוק כנטישה, כוויתור עליהם וכהפסקת החוזה, ויוצאים פגועים ונעלבים מתוך המסגרות. הם אמורים להשתלב בעולם המנוכר לצורכיהם, בתוך משפחות שבמקרה הטוב נשענות עליהם, אך במקרה הרע מזיקות להם; במקביל עליהם להתמודד עם משימות חיים משמעותיות רבות מאוד, משימות המשפיעות על המשך חייהם. השלב ההתפתחותי שבו מצויים הצעירים, שלב המעבר לבגרות, מאופיין בקשיים רגשיים. גיבוש הזהות לכדי "עצמי" יציב הוא הכוח המניע של ההתנהגות האנושית ומהווה תנאי לתחושת "עצמי" חיובית ולניהול חיים תקינים. עבור צעירים שחוו טראומות קשות של הזנחה, התעללות וניתוק מהמשפחה, תקופה זו קשה שבעתיים, וגיבוש זהות עצמית קוהרנטית וחיובית הופך למשימה מאתגרת ומסובכת.

התכנית מנסה לענות על צרכים אלה באמצעות מתן מסגרת חמה ועוטפת, שמעניקה תמיכה ומדגישה נוכחותה של דמות מבוגרת אחראית, חמה ואכפתית המלווה את הצעיר לאורך כתשע שנים של בניית הזהות והעתיד כמכלול הליווי הוא אינטנסיבי, כוללני וארוך טווח. ההסתכלות על חייו של הצעיר מחייבת התערבות הוליסטית, ומכאן נגזר תפקיד המלווה שהוא רב-ממדי ורב-תחומי.

המלווה האישי הוא דמות מפתח בתכנית ומחזיק בו-זמנית במערך תפקידים מגוון – הורה, מורה, מטפל, יועץ ומדריך. בינו לבין הצעיר נוצר קשר של אמן ושל ביטחון. התפיסה היא כי קשר שמכיל בתוכו מרכיבים של "הורות מיטיבה" יאפשר לצעיר תפיסה אחרת של העולם והתמודדות אחרת עם האתגרים שהחיים מציבים בפניו. הצעיר יכול להביא בפני המלווה כל נושא וכל צורך. יחסי הגומלין המתקיימים בין המלווה לבין הצעיר מאופיינים בהקשבה, בהכלה, באמפתיה, בהסבר, בהכוונה ובדוגמה אישית, והמינון משתנה בהתאם לצעיר, למצב ולצורך המתעורר. אחד הדגשים בתוך הליווי, מעבר לתכנים המעובדים בו, הוא על חיזוק

הקשר עצמו, קשר שהוא משמעותי ביותר עבור הצעירים, אשר חוו בדידות קשה וחוסר מהותי בתמיכה. המלווה עובד עם הצעיר בשני מישורים עיקריים: במישור הפסיכולוגי – הוא מחזק את תפיסת העצמי של הצעיר ומעצים אותו, ובמישור האחר – מישור הלמידה ושיפור המיומנויות – הוא "מלמד" את הצעיר מיומנויות חשובות שיסייעו לו בהמשך דרכו.

הליווי המוצלח מעוגן ביחסים מתמשכים בין המלווה לבין הצעיר, ובמקרים של פרישת המלווה בשל אילוצים אישיים, כגון חופשות לידה או עזיבת התכנית, ממשיכה התכנית ללוות את הצעיר באמצעות מלווה אחר, כך שבכל מקרה נשמר רצף המבטיח לצעיר תחושה שהוא איננו לבד בעולם. מעבר למענים בתחום הרגשי והמשימתי התכנית מספקת גם מענים אחרים על פי הצורך, ובהם מענה בתחום בריאות הגוף, החשובה להמשך חיים תקינים. כך למשל, במסגרת תפקידו המעין הורי של המלווה, הוא עשוי לעודד את הצעיר לפנות לייעוץ דיאטני וללוות תהליך זה, להפנותו לטיפול שיניים (על ידי רופא מתנדב של העמותה), לטיפולים אלטרנטיביים או אפילו לחזקו באמצעות ה פניה לחדר כושר.

לעתים מתעורר הצורך להפנות את הצעיר לטיפולים מחוץ לתכנית, וזאת במקביל להמשך קיומו של הליווי הפרטני. טיפולים אלה כוללים, בין היתר: טיפולים או ייעוצים פסיכיאטריים, במקרה של צעיר הסובל מחרדה או מדיכאון; הפניות לטיפול התנהגותי קצר טווח, לטיפול ממוקד בהפרעות אכילה, לטיפול במרכז לנפגעות תקיפה מינית או לטיפול באמצעים שאינם מילוליים, כמו טיפול באמנות או בדרמה. תמיד ובכל מקרה, נשמר קשר בסיסי בין הגורם המטפל החיצוני לבין המלווה של הצעיר, בידיעתו של הצעיר ובהסכמתו.

גם במסגרת הקבוצות המתקיימות בתכנית, נעשית עבודה של תמיכה ופיתוח בשלבים של גיבוש הזהות. למשל, בקבוצה של אימון אישי לקראת בניית חזון בתחום המקצועי, עוסקים ב"אני מאמין" של הצעיר, בשאלות של ערכים ושייכות התורמים לבנייה עצמית. במסגרת כל עבודה קבוצתית, מושם דגש גם על עבודה אישית המאפשרת לצעיר לבחון את עצמו מול הקבוצה, ולצמוח במקביל אליה.

דיון

קורת גג היא צורך בסיסי ביותר הנחוץ לאדם על מנת לחוש ביטחון ולממש את עצמו. בהיעדר מקום מגורים קבוע ובטוח, המשך ההתקדמות וההשתלבות בחיים עצמאיים הוא קשה מאוד. שלא כחבריהם המתגוררים בבית הוריהם, עוברים צעירי ההשמה החוץ-ביתית באחת ממערכת דיון אחת לשנייה. הם אינם זוכים לשהייה של פרק זמן סביר, ולעתים בלתי מוגבל, בבית ההורים, לצורך חיפוש מסגרת דיון להמשך, אלא נאלצים, ביום שבו מסתיימת שנת הלימודים, לצאת ולמצוא לעצמם מקום מגורים.

תכנית "למרחב" פיתחה מספר מענים לפתרון קושי זה:

דירות מעבר

ברשות התכנית מצויה דירת מעבר מרוהטת ומאובזרת המיועדת לצעירים בשלבים שונים של התכנית, צעירים הנמצאים בצמתים שונים בחייהם וזקוקים לפתרון דיור זמני (למשל, עם סיום השהות בפנימייה ולפני הגיוס לצבא או מיד אחרי השחרור מהצבא). משך השהות בדירה הוא מספר חודשים ונועד להעניק לצעיר זמן התארגנות לקראת פתרון קבוע. הדירה מהווה מקום בטוח המתנהל תחת פיקוח ובגבולות ברורים, ולעתים המגורים בה אף מאפשרים לצעיר לחסוך כסף לקראת מגורים עצמאיים. השהות בדירת המעבר כרוכה בתשלום דמי שכירות סמליים ובשותפות עם צעירים אחרים מהתכנית. אחת ממטרותיה של הדירה היא להעניק לשהים בה התנסות המדמה חיים עם שותפים והתנהלות מול בעל בית, כל זאת באווירה המאפשרת להם ללמוד ולהתכונן לחיים העצמאיים. המלווה האחראי על דירת המעבר נושא בכל התפקידים הכרוכים בניהולה, כמו חתימת החוזה מול הצעירים וקיום מפגש דיירים תקופתי.

דיור לפני השירות הצבאי ובמהלכו

מרבית הצעירים נקלטים לתכנית בשנת הלימודים האחרונה שלהם, בהיותם עדיין במסגרות ההשמה החוץ-ביתיות. כאשר קיימת תקופת מעבר בין סיום השהות במסגרת ההשמה לבין הגיוס לצה"ל, פונה המלווה לצה"ל כדי לוודא כי הצעיר יוכר כזכאי לסיוע או כחייל בודד, בהתאם למצבו, כך שיוכל לקבל בבוא העת את כל ההטבות המגיעות לו. לעתים נשלחת גם בקשה להקדמת גיוס ונמצאים פתרונות דיור עד הגיוס.

במהלך השירות הצבאי או השירות הלאומי של הצעירים, המלווה מקיים קשר עם הצבא ומקפיד על כך שהצעיר יקבל את הסיוע המגיע לו מתוקף מעמדו האישי, כפי שזה הוגדר על ידי הצבא. פתרונות הדיור הקיימים הם: לינה בבתי חייל, דירות של ה"אגודה למען החייל", משפחות מארחות ועוד. חלק מהצעירים מגיעים, תוך התייעצות עם המלווה, למסקנה כי הפתרון הטוב עבורם יהיה לשהות אצל בן משפחה או אצל מכרים. צעד זה נעשה רק לאחר מחשבה מעמיקה ובדיקה כי אכן המקום המיועד מתאים לקלוט את הצעיר, וכי זוהי החלופה העדיפה במצב הנתון.

ליווי בשכירת דירות וניהול תקציב

חלקם של הצעירים עוברים לגור בדירות שכורות. פעמים רבות משימות אלו זרות לצעירים ומהוות עבורם מהמורה שקשה להם להתגבר עליה לבד. במקרים אלו מסייע המלווה לצעיר במגוון משימות הכרוכות בחיפוש דירה ובמעבר אליה. כך למשל, הוא עוזר לצעיר להכיר את לוחות החיפוש באינטרנט והולך אתו לראות דירות ולראיין שותפים. במסגרת הליווי נעשה עיבוד רגשי של הפחדים והחששות הכרוכים במעבר, ונמצאות דרכים להתגבר עליהם ולהתקדם. המלווה דואג לייעוץ משפטי לפני החתימה על החוזה, ולעתים מחתים את מנהלי התכנית כערבים לחוזה. הוא מייעץ בפתרונות של העברת הדירה וריהוטה ואף דואג לסיוע כלכלי במידת הצורך.

בתוך כך הצעירים נחשפים לעוד חוליה חשובה בשרשרת הצעדים לקראת חיים עצמאיים והיא עבודה על תקציב חודשי והטמעת המודעות להשלכות חריגה מהתקציב. בהנחיית המלווה, הצעיר עורך תכנון מפורט של תקציבו, הכולל את כל ההוצאות וההכנסות הצפויות בכל חודש, והם עוקבים ביחד אחר הביצוע בפועל. כל זאת, כדי להבטיח שהצעד החשוב של יציאה לחיים עצמאיים ייזכר כחוויה מוצלחת. כלי זה של תכנון תקציב נמצא בשימוש שוטף של המלווה והצעיר ומחנך לניהול נכון ואחראי של התקציב לאורך השנים.

שירות צבאי או לאומי

במדינת ישראל, שירות צבאי או שירות לאומי הם מדדים חשובים להצלחת ההשתלבות בחברה ובעבודה. בשל מודעות התכנית לחשיבותו של השירות הצבאי לצעיר וכן בשל עמדה ערכית המצדדת בשירות כזה, התכנית משקיעה משאבים רבים בעזרה למתגייסים ולחיילים כדי שיוכלו להתמודד עם המסגרת התובענית וכדי לחפות במעט על היעדר התמיכה מהבית. ההכנה לשירות הצבאי או הלאומי מתחילה עם הצטרפות הצעירים לתכנית בכיתה יב. דגש רב מושם על התהליכים הקודמים לגיוס כמו מילוי ה"מנילה" בשיתוף עם המלווה, הכוונה וסיוע לקבלת מעמד אישי תואם, מכתבים מקדימים ללשכת הגיוס וליווי בתהליכים הסבוכים והביורוקרטיים הנלווים לשלב זה. התכנית מעמידה לרשות הצעירים במסגרת קבוצת יב, מדריך נוער (מד"ן) של צה"ל, הנותן תשובות לשאלות שמתעוררות ועוזר בפתרון בעיות בשלב הקודם לגיוס. נוסף על כך, נעשה עיבוד של התכנים הרגשיים הכרוכים בהכנה לגיוס באמצעות עבודה פרטנית ועבודה קבוצתית. לבסוף, המלווה מגיע עם הצעיר ליום הגיוס בבקו"ם, ולעתים קרובות הוא היחיד הנפרד ממנו ליד אוטובוס המתגייסים.

במהלך השירות נעשים הליכים של קישור והפניה לגורמים השונים בצה"ל וכן יידוע הצעירים באשר לזכויותיהם (חלקם של הצעירים מוגדרים כ"חיילים בודדים" וחלקם כ"זכאי סיוע", ומתוך כך נגזרות זכויות וזכאויות רבות). כאמור, התכנית מסייעת במציאת פתרון מגורים או משפחות מארחות לתקופת השירות. גם מענה זה ניתן לאחר בירור ומיצוי של כל העומד לרשות הצעיר מטעם הצבא. במידת הצורך, המלווה ממלא תפקידים של סנגור על הצעיר וייצוגו בפני מפקדיו, ותיווך בינו ובינם. הוא גם דואג לקיום ותחזוק הקשר עם הצעיר – בשל נחיצותה של דמות מבוגרת שתלווה את הצעיר ותתמוך בו בתקופה קשה זו, המלווה מתגמש ועושה מאמצים לשמור על הקשר בהתאם לאפשרויותיו של הצעיר, באמצעים שונים: טלפון, דואר אלקטרוני או פגישות ברחבי הארץ. המלווה אף משתתף בטקסי סיום שונים של הצעיר במהלך השירות.

אחת לכמה חודשים נערכים בסופי שבוע מפגשים קבוצתיים, במסגרת הקבוצה המלווה את הצעירים עוד משלב הקבלה לתכנית בכיתה יב. נעשים מאמצים רבים לכנס את הצעירים למפגשים אלו, ולשם כך מופנות בקשות מיוחדות אל הגורמים

המתאימים בצבא. הקשר של הצעיר אל הקבוצה מהווה חוליה חשובה ביותר בקשר שלו אל התכנית כולה ונדבך חשוב בהשתייכותו החברתית.

השכלה

השכלה היא המפתח להשתלבות תקינה ונורמטיבית בחברה ולאפשרויות ניווד בריבוד החברתי. חסר במיומנויות למידה ובתעודות של השכלה פורמלית עלול לעמוד בדרכם של הצעירים בוגרי המסגרות החוץ-ביתיות ולעכב את השתלבותם. צעירים המגיעים להשמה חוץ-ביתית סובלים פעמים רבות מקשיים ומפערים בתחום הלמידה. חלקם לוקים בבעיות קשב וריכוז ולקויות למידה אחרות, וחלקם אינם פנויים לתהליך הלמידה בשל מצוקות החיים במשך שנות לימודיהם. מצב זה עלול להביא רבים מהם לעמדת נחיתות מול חבריהם באותו גיל, כאשר יצאו מהמסגרת וירצו להשתלב בעולם ההשכלה שבחוץ. תכנית "למרחב" בשלביה השונים מסייעת לצעירים להשלים את משימות ההשכלה.

במהלך כיתה יב, בשלב שבו מתמודדים הצעירים עם סיום הלימודים התיכוניים ובחינות הבגרות, ניתנת עזרה רבה ומקיפה במספר תחומים: מתן שיעורים פרטיים בתשלום או על ידי מתנדבים; הקניית מיומנויות למידה בהנחיה מקצועית במסגרות קבוצתיות ופרטניות; קיום קשר של המלווה עם המורים והצוות החינוכי של בית הספר, במידת הצורך, על מנת למלא מקומן של הדמויות ההוריות החסרות ולאפשר לצעיר עזרה מרבית של המסגרת החינוכית.

לאחר השחרור מהשירות הצבאי או מהשירות הלאומי, התכנית מעודדת את משתתפיה לבחור את המסלול ההולם עבורם ולרכוש השכלה בהתאם לרצונותיהם וליכולתם. הדגש בשלב ההתחלתי של תהליך הבחירה הוא פתיחת המרחב הרחב ביותר להתלבטות, מרחב אשר מתוכו תצמח הבחירה הסופית. מרבית הצעירים ניגשים למשימת רכישת ההשכלה עם מטענים וקבעונות שאותם הם נושאים עוד מילדות: חלקם מעוניין לבחור במסלול אשר יפיק את השכר הגבוה ביותר, חלקם מונע מפחדים ומדימוי עצמי נמוך אשר מצמצמים את מרחב הבחירה שלהם, ורובם ככולם מאוימים מהקושי הכלכלי, המפחית מאוד את האומץ לחלום ולשאוף.

בצומת זו, התכנית מסייעת לצעירים באמצעים הבאים: הפניה לתהליכי הכוונה מקצועית ומימונם; השתתפות בסדנאות של אימון קבוצתי לקראת בחירת תחום לימודים, לבניית חזון אישי והעצמה; ליווי במילוי המשימות הקודמות ללימודים גבוהים, כגון השלמת בגרויות וביצוע המבחן הפסיכומטרי; ליווי אינטנסיבי של כל צעיר על ידי המלווה האישי שלו בשלב של חיפוש המידע – מסלולי לימוד, אוניברסיטאות, מלגות, מעונות ועוד.

בשלב שבו נכנס הצעיר למסגרת של לימודים גבוהים מתבצעת היערכות כוללת, שמטרתה לסייע לו להתפנות לכל המשימות הנלוות ללימודים, כדי שיוכל לצלוח את שנות הלימוד בהצלחה. התכנית חושפת את הצעיר למקורות מידע רבים על מלגות

ותכניות מיוחדות למימון הלימודים, ובמידת הצורך, לאחר מיצוי המלגות והזכאויות הקיימות, התכנית אף מעניקה סיוע במימון שכר הלימוד. מעבר לסיוע החומרי, התכנית מלווה את הצעיר בקשיים הרגשיים המתעוררים במסגרת הלימודים, הן בשל תוכני הלימוד והן בשל הפער הנוצר לעתים בין הצעיר לבין משפחתו בעקבות התפתחותו בתחום ההשכלה.

התכנית מסייעת לצעירים המתקשים בלימודיהם על ידי מתן שיעורים פרטיים (מתנדבים או בתשלום) או באמצעות הפניה לחונך, ולבעלי לקויות למידה – על ידי הפניה להוראה מתקנת ולגורמים אחרים המטפלים בתחום זה. מעל הכול, התכנית מלווה את הצעיר ומכוונת אותו להשגת היעדים שהציב לעצמו באמצעות בדיקה תקופתית של המטרות שהוצבו לעומת הדרך שנעשתה, וכן על ידי אומדן של הצרכים העתידיים במסלול שנבחר.

תעסוקה

צעירים הנפלטים ממערכת החינוך ללא תעודת סיום הם בעלי סיכויים נמוכים יותר למצוא עבודה ונתונים בסיכון גבוה יותר להעסקה תמורת שכר נמוך (אזרחי, 2007). נוסף על כך, בוגרי השמה חוץ-ביתית חסרים בדרך כלל גם כישורים "רכים", שהם כישורי חיים כלליים, כמו: גישה חיובית, מוטיבציה, תקשורת, לקיחת אחריות, כישורי עבודה בצוות ועוד. כישורים אלה, המוערכים על ידי המעסיקים לעתים אף יותר ממיומנויות פורמליות, מונחלים לצעיר על ידי המשפחה והסביבה הקרובה, ולא תמיד על ידי מערכת החינוך. צעירים אשר לא שפר עליהם גורלם לגדול בסביבה ביתית מיטיבה, חסרים במקרים רבים כישורים אלה, וממילא סיכויים להשתלב בעולם העבודה פחותים.

במסגרת תכנית "למרחב", נבדקות לאשורן היכולות המרכיבות את המסוגלות התעסוקתית של הצעירים. המלווה עובד עם הצעיר על פיתוח כישורים "רכים" במהלך הקשר הפרטני ובאמצעות דימוי מצבי עבודה בעולם האמתי. התכנית מקיימת סדנאות שמטרתן להקנות לצעירים מיומנויות, כגון: חיפוש עבודה, כתיבת קורות חיים, ייצוג הולם בראיון עבודה ועוד. כמו כן, התכנית מציעה לצעירים אפשרויות תעסוקה במסגרת "בית למרחב", למשל: גננים בגינת הנוי והירק הגדולה של הבית, נהגים המסיעים את חבריהם מהצומת הקרוב אל הבית ועובדי מטבח אשר לומדים את רזי הבישול והאפייה תוך הכנת אוכל לצעירים האחרים ולצוות מדי יום. לתעסוקת הצעירים ב"למרחב" ישנן כמה מטרות, ובהן הדמיה של סביבת עבודה נורמטיבית המתנהלת במבנה של סמכות, שממנו ניתן ללמוד על התנהלות נכונה ומקדמת במסגרות עבודה אחרות. המשרות המוצעות לצעירים תחומות בזמן של כשנה, זאת על מנת לאפשר להם לעבוד בסביבה נוחה ומבוקרת, לרכוש כלים והתנסויות ולהמשיך הלאה למקומות עבודה אחרים.

בדידות חברתית

הצורך בהשתייכות חברתית הוא השלישי בחשיבותו בפירמידת הצרכים על פי מאסלו. צעירים אחרי השחרור מהצבא מוצאים את עצמם לראשונה בחייהם נטולי מסגרת חברתית שאליה יוכלו להשתייך. לעתים קרובות הם מתקשים להתמודד עם הריק החברתי שנוצר בשלב זה ומתלוננים על בדידות רבה. בבדידות כזו טמונה סכנה, היות שלחברה יש תפקיד משמעותי מאוד בהתמודדות עם משברים המלווים את החיים, והיעדר תמיכה דווקא בתקופה מאתגרת כזאת עלול להביא צעירים לכדי ייאוש, דיכאון ותחושת חוסר משמעות (אזרחי, הנלה, עובדיה ומרטנס-בן אריה, 2007). מסיימי מסגרות חוץ-ביתיות יוצאים אל עולם שבו התמיכה החברתית רופפת עוד יותר. רוב חבריהם מהשנים האחרונות ממסגרת הפנימייה או מהמסגרת הצבאית נפוצו לכל חלקי הארץ בחיפוש אחר פתרון דיור ותעסוקה, והם נשארים למעשה ללא כל מעגל חברתי קרוב.

התכנית עושה מאמצים להקנות לצעירים תחושה של בית, להקל עליהם את תחושת הבדידות ולהעניק להם תחושת השתייכות קבוצתית. "בית למרחב" מהווה נדבך חשוב בתחושת השייכות הביתית והקבוצתית של הצעירים. במרכז הבית מצוי סלון ובו פינת טלוויזיה, פינת קריאה ומשחקים לשימושם של הצעירים. כמו כן, נמצאות במקום ספרייה עשירה ועמדות אינטרנט ומחשב לחיפוש מידע, ללימודים ולהדפסת עבודות. בבית, כמו בכל בית רגיל, מטבח גדול וחדר אוכל מזמין. נוסף על כך, ישנם בבית חדרים המיועדים לפגישות הפרטניות וחדרים לפעילות קבוצתית. הגן הגדול סביב הבית מאפשר הנאה והתרגעות.

ב"בית למרחב" נערכים חגיגות ואירועים משותפים לצעירי התכנית, ופועלות בו קבוצות בתחומים שונים (תאטרון, יזמות וכו'). כמו כן מתקיימים סמינרים וטיולים בני מספר ימים הכוללים תוכני העשרה ופעילויות קבוצתיות מגבשות. אתר האינטרנט של התכנית בנוי כאתר קהילתי המיועד לחברי התכנית בלבד ופועל מתוך מכנים משותפים לחברי הקהילה. הוא משמש כר לביטוי, לתגובות וליצירת קשרים בין כלל הצעירים לבין עצמם ובין הצעירים לצוות התכנית. התכנית מעודדת מעורבות חברתית של הצעירים, מתוך הכרה בכוחות הרבים המאפיינים אותם ובכוח שמעניקה העשייה החברתית. בעבודה הקהילתית מושם דגש על העבודה הקבוצתית שלהם, כערך מוסף לנתינה.

התנהגות לא נורמטיבית

הספרות מצביעה על כך כי שתי בעיות קיצוניות עלולות לאפיין את יוצאי ההשמות החוץ-ביתיות: מעורבות בפלילים ואימהות בקרב בנות צעירות. בשל הליכי המיון הקפדניים, בעיות כגון אימהות בגיל צעיר או מעורבות בפלילים אינן מאפיינות לרוב את צעירי "למרחב". עם זאת, נראה שנוסף על תהליך המיון, הליווי שלהם, שמתחיל בגיל 17 ונמשך באופן הדוק לאורך כתשע שנים, עונה על צרכיהם וממילא שומר עליהם מפני סטייה לשוליים.

אתגרים בעבודת תכנית "למרחב"

תכנית זו היא צעירה יחסית ונמצאת עדיין בשלבי למידה והתהוות. מתחילת פעילותה לוותה התכנית על ידי שני חוקרים, שעזרו בהמשגת עקרונותיה ודרך פעולתה. גם היום מלווים תהליכי הלמידה במחקר הערכה פנימי בהנחיית מומחה חיצוני. כמו כן, התכנית נעזרת בוועדה מייעצת המורכבת מאנשי אקדמיה ואנשי שטח מתחומים שונים, ואשר נפגשת אחת לכמה חודשים. למרות האמור לעיל, ניתן לזהות בתכנית מגבלות מסוימות הראויות להתייחסות.

מגבלה אחת מתייחסת לתהליך המיון של המתקבלים לתכנית. התכנית מקבלת לשורותיה צעירים חסרי עורף משפחתי המוגדרים כבעלי כוחות אך זקוקים מאוד לתמיכה. על מנת להבטיח את התאמתם לתכנית עוברים המועמדים תהליך מיון קפדני. כתוצאה מכך, ייתכן שצעירים הזקוקים מאוד לתמיכה אך אובחנו כחסרי כוחות מספיקים, יוותרו מחוץ לתכנית; במקביל, ייתכן שיתקבלו לתכנית מספר צעירים בעלי כוחות אך הזקוקים לעזרה פחותה. במקרי קצה אלו, התערבות התכנית תהיה בבחינת שיפור הטוב הקיים ומיצוי הפוטנציאל, ולא דווקא מענה לצורך קיומי.

התכנית ערוכה ללוות בו-זמנית 140–150 צעירים ולהעניק להם משאבים רבים לצורך קידום ולרווחתם. לכאורה נראה כי בהשוואה למיזמים חברתיים אחרים, מדובר בהשקעה כספית גדולה יחסית לטובת מעט צעירים. להערכתנו, בדיקה מעמיקה יותר תראה כי הליווי האינטנסיבי ארוך הטווח המתייחס לכל תחומי חייו של הצעיר והשקעת המשאבים האנושיים והכספיים, נושאים פרי ומשתלמים. נטל ההוכחה עדיין מוטל על כתפי התכנית.

בשונה מתכניות אחרות, תכנית "למרחב" מעניקה למשתתפיה סיוע כספי לצד היותה תכנית התערבות אישית. מתוך העיקרון של בניית תכנית אישית לכל צעיר, הרי שגם הסיוע הכספי הניתן לו אינו נסמך על "סל זכאויות", אלא מותאם לצעיר ולצרכיו. עובדה זו יוצרת לעתים מצבים שבהם הצעיר מנסה להרחיב את גבולות הסיוע הכספי. סוגיה זו עולה בתוך הקשר הפרטני, והמלווה נדרש לבחון יחד עם הצעיר את הצורך בהרחבת הסיוע ולהמליץ על כך בפני ההנהלה. לעתים תכנים אלו ניצבים בין הצעיר למלווה ועשויים להקשות על הצבת הגבולות.

מגבלה נוספת נובעת מכך שהתכנית מופעלת וממומנת על ידי עמותה פרטית. עצמאות תקציבית זו מעניקה לתכנית חופש פעולה נרחב שאינו תלוי בגורם חיצוני או ממסדי כלשהו. אך לצד היתרונות הנובעים מחופש זה, התכנית מוגבלת בהיקפה ופתיחת תכניות מקבילות באזורים נוספים בארץ תלויה במממנים נוספים.

סיכום

מאות צעירים מסיימים מדי שנה את מסגרות ההשמה החוץ-ביתיות בישראל. בשלב זה, ככל הצעירים בני גילם, הם מצופים לעשות את צעדיהם הראשוניים בבניית

עתידם, זהותם והשתייכותם האישית והחברתית. אלא שצעירים אלה הם נטולי עורף משפחתי ובעלי קשיים וחסמים רבים מתוקף עברם וחוויות החיים שלהם. המענים הניתנים לאוכלוסייה זו על ידי המדינה ומוסדותיה הם מצומצמים ולא מספקים. תכנית "למרחב" היא מודל ייחודי הנותן מענה לצרכים המיוחדים של חסרי העורף המשפחתי. הליווי הפרטני בתכנית, שהוא ליווי אינטנסיבי, כוללני וארוך טווח ושנוצר בו קשר אישי עמוק בין המלווה לצעיר, כמו גם כלי ההתערבות הנוספים (עבודה קבוצתית, פעילות חברתית ותרבותית, מעורבות בקהילה וסיוע כספי), מתפרשים על תחומי חיים רבים והדגשים בהם משתנים בהתאם לצעיר ולצרכיו האישיים. כל זאת, במטרה לעודד את הצעיר לקדם את עצמו ולשאוף למיצוי הפוטנציאל הגלום בו. הצעירים ב"למרחב", מעבר להיותם חסרי עורף משפחתי, מאופיינים בכוחות ובמוטיבציה גבוהה לקידום אישי. ההשתתפות בתכנית נעשית מתוך בחירה ומתאימה לאלו אשר מעוניינים להתחייב לתהליך ארוך טווח, לעבודה אישית מעמיקה ולרציפותה של המסגרת הפרטנית והחברתית. הניסיון שנצבר בתכנית מצביע על כך שהתערבות מקיפה ואינטנסיבית לאורך זמן, מניבה פירות ומעניקה לצעירים אפשרויות לקידום עצמי, לרווחה אישית ולבניית עתיד טוב יותר.

מקורות

- אזרחי, י, הנלה, ב, עובדיה, נ ומרטנס-בן אריה, ג (2007). **פעילות מרכזי צעירים, דו"ח ביניים II**. תל אביב.
- בנבנישתי, ר (2007). **צעירים הבוגרים ממסגרות של השמה חוץ ביתית: אתגרים ושירותים: סקירת ספרות**. האוניברסיטה העברית בירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.